

Email:
isqt@sku.ac.ir

website:
<https://isqt.sku.ac.ir>

Interdisciplinary Studies of the Quran and Theology

An Examination of the Interpretive Aspects of the Verse “So Let Man Consider His Food” Based on the Views of Allamah Tabatabai

Saeed Safi^{1*}, Seyyede Razieh Ahmadi²

¹ Assistant Professor, Department of Jurisprudence and Law, Hazrat Masoumeh University, Iran.

² Level 3 student, Masoumeh Seminary, Master's student of Religions and Mysticism, Shahrood University, Iran.

Article information

ABSTRACT

Article type:
Research Paper

KEYWORDS:

Verse "Then let man look at his food", Tafsir al-Mizan, Allameh Tabataba'i, interpretive aspects, system of causality.

Received: 2025/07/16

Accepted: 2025/07/28

***Corresponding author:**
safi@art.sku.ac.ir

How to cite this paper:

Safi, S., Ahmadi, S.R., (2025), Studying the interpretive aspects of the verse "Let man look to his food" based on the theories of Allamah Tabataba'i. *Interdisciplinary Studies of the Quran and Theology*. 2(2): 199-212.

The verse "Then let man look at his food" (Abasa / 24) Is one of the verses of the Holy Qur'an that Invites reflection and contemplation on the system of creation and divine blessings. This study aims to examine the interpretive dimensions of this verse based on the views of Allameh Tabataba'i in his exegesis Tafsir al-Mizan, analyzing its material, spiritual, philosophical, and mystical aspects. The research method employed in this study Is qualitative content analysis, conducted through an in-depth and detailed examination of Allameh Tabataba'i's commentary in al-Mizan. The findings of the research show that Allameh Tabataba'i considers "food" as a symbol of the system of causality in existence and regards It as a prelude to understanding spiritual blessings and the perfection of the soul. Moreover, this verse Is seen as an invitation to contemplate the chain of creation and the human responsibility toward divine blessings. From mystical and philosophical perspectives, food symbolizes spiritual nourishment of the soul and reflection on the philosophy of existence and the purpose of creation. The results indicate that Allameh Tabataba'i, through a profound and multidimensional approach, transforms the verse "Then let man look at his food" Into a rich source for understanding the message of the Holy Qur'an. This research not only contributes to a deeper understanding of the verse but can also serve as a foundation for further studies in the field of Qur'anic exegesis and Islamic philosophy. The Innovation of this research lies in Its comprehensive and multidimensional analysis of the mentioned verse based on the theories of Allameh Tabataba'i—an area that has not been specifically addressed in prior specialized studies. This study not only enhances the comprehension of the Qur'anic message but also paves the way for further research in the field of Qur'anic interpretation and Islamic philosophy

DOI: 10.22034/isqt.2025.15300.1037

بررسی وجوه تفسیری آیهی «فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ إِلَى طَعَامِهِ» با تکیه بر نظریات علامه طباطبائی

سعید صفی^{۱*}، سیده راضیه احمدی^۲

^۱ استادیار گروه فقه و حقوق، دانشگاه حضرت معصومه (س)، ایران.

^۲ طلبه سطح ۳ حوزه علمیه معصومیه، دانشجوی ارشد ادیان و عرفان، دانشگاه شهرکرد، ایران.

چکیده

اطلاعات مقاله

نوع مقاله: علمی پژوهشی

واژگان کلیدی:

آیهی «فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ إِلَى طَعَامِهِ»،
تفسیر المیزان، علامه طباطبائی،
وجوه تفسیری، نظام علت و
معلولی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۴/۲۵

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۵/۰۶

* پست الکترونیکی نویسنده
مسئول:

safi@art.sku.ac.ir

ارجاع: صفی، س.، احمدی، س.ر.،
۱۴۰۴، بررسی وجوه تفسیری آیهی
«فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ إِلَى طَعَامِهِ» با تکیه بر
نظریات علامه طباطبائی، دوفصلنامه
بین رشته‌ای قرآن و الهیات، ۲(۲):
۱۹۹-۲۱۲.

آیهی «فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ إِلَى طَعَامِهِ» (عبس / ۲۴) یکی از آیات قرآن کریم است که دعوت به تفکر و تأمل در نظام آفرینش و نعمت‌های الهی می‌کند. این پژوهش با هدف بررسی وجوه تفسیری این آیه با تکیه بر نظریات علامه طباطبائی در تفسیر المیزان، به تحلیل ابعاد مادی، معنوی، فلسفی و عرفانی آن می‌پردازد. شیوه‌ی تحقیق در این مطالعه، تحلیل محتوای کیفی است که بر اساس بررسی عمیق و دقیق دیدگاه‌های علامه طباطبائی در تفسیر المیزان انجام شده است.

یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که علامه طباطبائی طعام را نمادی از نظام علت و معلولی در هستی می‌داند و آن را مقدمه‌ای برای درک نعمت‌های معنوی و کمال روحی می‌شمارد. همچنین، این آیه دعوتی به تأمل در زنجیره‌ی آفرینش و مسئولیت انسان در قبال نعمت‌های الهی است. از منظر عرفانی و فلسفی، طعام نمادی از تغذیه‌ی معنوی روح و تفکر در فلسفه‌ی وجود و هدف آفرینش است. نتایج تحقیق حاکی از آن است که علامه طباطبائی با رویکردی عمیق و چندبعدی، آیهی «فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ إِلَى طَعَامِهِ» را به منبعی غنی برای درک پیام قرآن کریم تبدیل کرده است. این پژوهش نه تنها به درک عمیق‌تر از این آیه کمک می‌کند، بلکه می‌تواند زمینه‌ساز مطالعات بیشتر در حوزه‌ی تفسیر قرآن و فلسفه‌ی اسلامی باشد. نوآوری این پژوهش در تحلیل جامع و چندبعدی آیهی مذکور با تکیه بر نظریات علامه طباطبائی است که پیش از این به طور تخصصی مورد بررسی قرار نگرفته بود. این مطالعه نه تنها به درک عمیق‌تر از پیام قرآن کریم کمک می‌کند، بلکه می‌تواند زمینه‌ساز تحقیقات بیشتر در حوزه‌ی تفسیر قرآن و فلسفه‌ی اسلامی باشد.

مقدمه

در قرون اخیر، پژوهش در قرآن و تفسیر آن، همواره به عنوان یکی از مباحث مهم در حوزه علوم اسلامی مطرح بوده است. تفسیرهای معتبر، مسیر فهم صحیح معارف قرآنی را هموار ساخته و امکان بهره‌گیری عملی و اخلاقی از این کتاب آسمانی را برای انسان‌های جویای حقیقت فراهم می‌نماید. قرآن کریم، در هر آیه، دارای ابعاد متعددی است که هم معرفتی و هم عملی بودن آن در حوزه اخلاق و باورهای انسانی را نشان می‌دهد.

آیه «فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ إِلَى طَعَامِهِ» (عبس / ۲۴)، که در سوره عبس جای دارد، یکی از آیات مهمی است که بر اهمیت تأمل در نعمت‌های الهی و ارتباط این تأمل با معرفت و عمل انسان تأکید دارد. نام علامه طباطبایی، به عنوان یکی از بزرگ‌ترین مفسران شیعه قرن اخیر، در تفسیر المیزان، نقش برجسته‌ای در تبیین ابعاد این آیه ایفا کرده است. علامه در تفسیر خود، علاوه بر بررسی ظاهر لغوی و محتوایی، جنبه‌های فلسفی، معرفتی و اخلاقی آیه را مورد توجه قرار داده است. هدف از این مقاله، تحلیل و بررسی دیدگاه‌های علامه درباره وجوه تفسیر این آیه است و سعی دارد نقش آن در فهم جامع و عمیق آیه، به ویژه در حوزه فلسفه اخلاق و معرفت دینی را نشان دهد.

آیهی «فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ إِلَى طَعَامِهِ» (عبس / ۲۴) یکی از آیات قرآن کریم است که دعوت به تفکر و تأمل در نظام آفرینش و نعمت‌های الهی می‌کند. این آیه، با اشاره به طعام انسان، نه تنها به بعد مادی آن می‌پردازد، بلکه وجوه عمیق‌تری از تفکر فلسفی و عرفانی را نیز دربر دارد. علامه طباطبایی در تفسیر المیزان، این آیه را به عنوان نمادی از نعمت‌های الهی و دعوتی به تفکر در فلسفه‌ی آفرینش تحلیل کرده است (طباطبایی، ۱۳۹۴: ۱۲۳/۲۰).

با وجود اهمیت این آیه، وجوه تفسیری آن به ویژه از منظر علامه طباطبایی، به طور جامع و دقیق مورد بررسی قرار نگرفته است. علامه طباطبایی در تفسیر خود، به ابعاد مختلف طعام از جمله بعد مادی و معنوی آن اشاره کرده و آن را به عنوان نمادی از نظام علت و معلولی در هستی معرفی می‌کند (طباطبایی، ۱۳۹۴: ۱۲۵/۲۰). همچنین، وی به بعد عرفانی و فلسفی این آیه پرداخته و آن را دعوتی به تأمل در زنجیره‌ی آفرینش و نعمت‌های الهی می‌داند (حسینی، ۱۳۹۸: ۸۹). در سال‌های اخیر، مطالعاتی در زمینه‌ی تفسیر قرآن با رویکرد فلسفی و عرفانی انجام شده است (موسوی، ۱۳۹۹: ۴۵). با این حال، هنوز نیاز به بررسی دقیق‌تر و جامع‌تر وجوه تفسیری این آیه از منظر علامه طباطبایی احساس می‌شود.

با توجه به این پیش‌زمینه، مقاله‌ی حاضر با هدف بررسی وجوه تفسیری آیهی «فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ إِلَى طَعَامِهِ» با تکیه بر نظریات علامه طباطبایی، تلاش می‌کند تا ابعاد مختلف این آیه را از منظر مادی، معنوی، فلسفی و عرفانی تحلیل کند. این بررسی می‌تواند به درک عمیق‌تر از پیام قرآن کریم و فلسفه‌ی آفرینش کمک کند و زمینه‌ساز مطالعات بیشتر در حوزه‌ی تفسیر قرآن باشد.

تحلیل و تبیین وجوه مختلف تفسیر آیه «فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ إِلَى طَعَامِهِ» در تفسیر المیزان اثر علامه طباطبایی است. در حال حاضر، ادراک از ابعاد گوناگون این آیه، به ویژه در زمینه‌های فلسفی، اخلاقی و معرفتی، از نقطه نظر علامه دارای ضعف و کاستی‌هایی است که تبیین آنها می‌تواند در فهم عمیق‌تر متن قرآن و پیوند آن با مسائل انسانی، معرفت و اخلاق موثر باشد.

هدف اصلی این مقاله، بررسی وجوه تفسیری آیهی «فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ إِلَى طَعَامِهِ» (عبس / ۲۴) با تکیه بر نظریات علامه طباطبایی در تفسیر المیزان است. این پژوهش تلاش می‌کند تا ابعاد مادی، معنوی، فلسفی و عرفانی این آیه را تحلیل کرده و پیام عمیق آن را در زمینه‌ی تفکر در نظام آفرینش، مسئولیت انسان در قبال نعمت‌های الهی و تغذیه‌ی معنوی روح تبیین نماید.

آیهی «فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ إِلَى طَعَامِهِ» (عبس / ۲۴) از آیات مهم قرآن کریم است که در منابع تفسیری مختلف مورد توجه قرار گرفته است. برخی از مفسران، این آیه را به صورت سطحی و تنها در بعد مادی طعام بررسی کرده‌اند (طبری، ۱۳۷۵). با این حال، مفسران دیگری مانند فخر رازی (۱۳۷۸) و ابن کثیر (۱۳۸۰) به ابعاد عمیق‌تری از این آیه پرداخته و آن را دعوتی به تفکر در نظام آفرینش دانسته‌اند.

تفسیر المیزان علامه طباطبایی به عنوان یکی از مهمترین تفاسیر فلسفی و عرفانی قرآن کریم شناخته می‌شود. مطالعات متعددی بر روی روش‌شناسی و مبانی تفسیری علامه طباطبایی انجام شده است (حسینی، ۱۳۹۸). به عنوان مثال، موسوی (۱۳۹۵) در پژوهشی با عنوان «روش‌شناسی تفسیر المیزان» به بررسی رویکرد علامه طباطبایی در تفسیر آیات قرآن پرداخته است.

برخی پژوهشگران به ارتباط طعام با فلسفه‌ی آفرینش و نظام هستی پرداخته‌اند. به عنوان مثال، سهروردی (۱۳۹۰) در حکمت اشراق، طعام را نمادی از نظام علت و معلولی در هستی معرفی کرده است. همچنین، قشیری (۱۳۸۸) در رساله‌ی عرفانی خود، طعام را نمادی از تغذیه‌ی معنوی روح دانسته است.

با وجود مطالعات انجام شده، هنوز شکاف‌هایی در زمینه‌ی بررسی وجوه تفسیری آیهی «فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ إِلَى طَعَامِهِ» با تکیه بر نظریات علامه طباطبایی وجود دارد. به ویژه:

- بررسی جامع ابعاد مادی و معنوی طعام از منظر علامه طباطبایی به طور کامل انجام نشده است.
 - تحلیل عرفانی و فلسفی این آیه در تفسیر المیزان به صورت تخصصی مورد مطالعه قرار نگرفته است.
 - ارتباط آیه با مسئولیت انسان در قبال نعمت‌های الهی از دیدگاه علامه طباطبایی به طور دقیق بررسی نشده است.
- با توجه به شکاف‌های پژوهشی موجود، مطالعه‌ی حاضر تلاش می‌کند تا وجوه تفسیری آیهی «فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ إِلَى طَعَامِهِ» را با تکیه بر نظریات علامه طباطبایی در تفسیر المیزان به صورت جامع و دقیق بررسی کند. این پژوهش می‌تواند

به درک عمیق‌تر از پیام قرآن کریم و فلسفه‌ی آفرینش کمک کند و زمینه‌ساز مطالعات بیشتر در حوزه‌ی تفسیر قرآن باشد.

مفاهیم کلیدی

۱. آیه‌ی «فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ إِلَى طَعَامِهِ»: دعوت به تفکر در نظام آفرینش و نعمت‌های الهی (طباطبایی، ۱۳۹۴: ۱۲۳/۲۰).
۲. تفسیر المیزان: رویکرد فلسفی و عرفانی علامه طباطبایی در تفسیر قرآن (حسینی، ۱۳۹۸: ۸۹).
۳. طعام مادی و معنوی: نمادی از نعمت‌های الهی و تغذیه‌ی روح (طباطبایی، ۱۳۹۴: ۱۲۷/۲۰).
۴. نظام علت و معلولی: تحلیل آیه بر اساس فلسفه‌ی آفرینش (سهروردی، ۱۳۹۰: ۶۷).
۵. مسئولیت انسان: قدردانی از نعمت‌های الهی و استفاده‌ی صحیح از آنها (لقمان/ ۲۰).

مبانی نظری

۱. تفسیر قرآن و روش‌های آن

تفسیر قرآن به عنوان یکی از مهمترین رشته‌های علوم اسلامی، روش‌های مختلفی را شامل می‌شود. از جمله روش‌های تفسیری می‌توان به تفسیر نقلی (براساس روایات و احادیث)، تفسیر عقلی (بر اساس استدلال‌های فلسفی و کلامی)، تفسیر عرفانی (براساس تجربه‌های معنوی) و تفسیر ادبی (بر اساس زبان و بلاغت قرآن) اشاره کرد (زرقی، ۱۳۸۹: ۴۵). علامه طباطبایی در تفسیر المیزان، از روش تفسیر عقلی و فلسفی استفاده کرده و به تحلیل آیات قرآن می‌پردازد (طباطبایی، ۱۳۹۴: ۱۲۳/۲۰).

۲. فلسفه‌ی آفرینش و نظام هستی

یکی از مباحث کلیدی در تفسیر آیه‌ی «فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ إِلَى طَعَامِهِ»، ارتباط آن با فلسفه‌ی آفرینش و نظام هستی است. از دیدگاه علامه طباطبایی، قرآن کریم دعوت به تفکر در نظام علت و معلولی و زنجیره‌ی آفرینش می‌کند (طباطبایی، ۱۳۹۴: ۱۲۳/۲۰). این نگاه، بر اساس اصل توحید افعالی است که همه‌ی پدیده‌های هستی را ناشی از اراده‌ی الهی می‌داند (سهروردی، ۱۳۹۰: ۶۷).

۳. بعد مادی و معنوی طعام

طعام در قرآن کریم با دو جنبه مادی و معنوی به تصویر کشیده شده است؛ جنبه مادی آن شامل غذا و خوراکی‌هایی است که نیازهای جسم انسان را برطرف می‌کند، و جنبه معنوی آن به دانش، هدایت و سایر نعمت‌های الهی اشاره دارد که روح و اندیشه انسان را تغذیه می‌کند. علامه طباطبایی در تفسیر خود با دقت به هر دو وجه این مفهوم پرداخته و طعام را نمادی از لطف و بخشش الهی معرفی می‌کند که تأمل در آن می‌تواند انسان را به درکی عمیق‌تر از نعمت‌های

خداوند هدایت کند. (طباطبایی، ۱۳۹۴: ۱۲۳/۲۰). این بینش بر پایه‌ی اصل هماهنگی و شباهت میان جهان مادی و عالم معنوی است که ریشه‌های عمیقی در عرفان و فلسفه اسلامی دارد. (قشیری، ۱۳۸۸: ۱۲۱).

۴. تفسیر عرفانی و فلسفی

تفسیر عرفانی قرآن بر اساس تجربه‌های معنوی و کشف حقایق باطنی آیات است. علامه طباطبایی در تفسیر المیزان، به بعد عرفانی آیهی «فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ إِلَى طَعَامِهِ» پرداخته و آن را دعوتی به تغذیه‌ی معنوی روح می‌داند (حسینی، ۱۳۹۸: ۸۹). همچنین، تفسیر فلسفی قرآن بر اساس استدلال‌های عقلی و کلامی است که علامه طباطبایی از آن برای تحلیل فلسفه‌ی وجود و هدف آفرینش استفاده می‌کند (طباطبایی، ۱۳۹۴: ۲۵/۱).

۵. مسئولیت انسان در قبال نعمت‌های الهی

آیهی «فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ إِلَى طَعَامِهِ» نه تنها دعوتی به تفکر است، بلکه مسئولیت انسان در قبال نعمت‌های الهی را نیز یادآور می‌شود. از دیدگاه علامه طباطبایی، انسان باید قدردان نعمت‌های الهی بوده و از آنها در مسیر کمال و قرب الهی استفاده کند (طباطبایی، ۱۳۹۴: ۱۲۹/۲۰). این دیدگاه بر پایه اصل شکرگزاری از نعمت‌ها در قرآن کریم بنا شده که در آیات گوناگونی بر آن تأکید شده است. (لقمان / ۲۰).

یافته‌های تحقیق

۱. تحلیل علامه طباطبایی بر اساس نظام علت و معلولی

فرضیه‌ی فرعی ۱: علامه طباطبایی در تفسیر المیزان، آیه‌ی مذکور را به عنوان نمادی از نظام علت و معلولی در هستی تحلیل کرده است.

یافته: علامه طباطبایی بر این باور است که آیه «فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ إِلَى طَعَامِهِ» دعوتی است به اندیشیدن درباره‌ی زنجیره‌ی ارتباطات علل و معلول‌ها. غذای انسان که از خاک، آب و نور خورشید شکل می‌گیرد، نمایانگر نظامی دقیق، هماهنگ و هوشمندانه در جهان آفرینش است؛ نظامی که تمامی ذرات آن با اراده‌ی الهی سامان یافته‌اند. (طباطبایی، ۱۳۹۴: ۱۲۵/۲۰).

۲. بعد مادی و معنوی طعام

فرضیه‌ی فرعی ۲: بعد مادی طعام در این آیه، مقدمه‌ای برای درک ابعاد معنوی و فلسفی نعمت‌های الهی از دیدگاه علامه طباطبایی است.

یافته: علامه طباطبایی بر این باور است که خوراک مادی صرفاً گامی ابتدایی در مسیر شناخت نعمت‌های معنوی است. انسان با اندیشیدن به ماهیت و حقیقت خوراک مادی، به شکوه نعمت‌های الهی پی می‌برد و این بصیرت او را به سوی تغذیه معنوی و دستیابی به کمال روحی راهنمایی می‌کند. (طباطبایی، ۱۳۹۴: ۱۲۷/۲۰).

۳. دعوت به تأمل در آفرینش و مسئولیت انسان

فرضیه‌ی فرعی ۳: آیه‌ی «فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ إِلَى طَعَامِهِ» از منظر علامه طباطبایی، دعوتی به تأمل در زنجیره‌ی آفرینش و مسئولیت انسان در قبال نعمت‌های الهی است.

یافته: علامه طباطبایی بر این باور است که این آیه، انسان را به ژرف‌اندیشی در سازوکار آفرینش و شکرگزاری از نعمت‌های بی‌پایان الهی ترغیب می‌کند. غذا، به‌عنوان یکی از اصلی‌ترین نعمات، نمادی از وظیفه انسانی در بهره‌برداری درست و مسئولانه از عطایای خداوند تلقی می‌شود. (طباطبایی، ۱۳۹۴: ۱۲۹/۲۰).

۴. بعد عرفانی طعام

فرضیه‌ی فرعی ۴: بعد عرفانی این آیه در تفسیر علامه طباطبایی، بر ارتباط بین طعام مادی و تغذیه‌ی معنوی روح تأکید دارد.

یافته: علامه طباطبایی در تفسیر عرفانی خود طعام مادی را به‌عنوان نمادی برای تغذیه معنوی روح معرفی می‌کند. او بر این باور است که همان‌طور که بدن انسان برای بقا و رشد به خوراک مادی نیازمند است، روح نیز برای تعالی و تقویت خود به خوراکی از جنس معنویت، همچون دانش، ایمان و یاد خدا وابسته است. (حسینی، ۱۳۹۸: ۹۲).

۵. فلسفه‌ی وجود و هدف آفرینش

فرضیه‌ی فرعی ۵: علامه طباطبایی در تفسیر خود، این آیه را به عنوان نمادی از تفکر در فلسفه‌ی وجود و هدف آفرینش انسان مطرح کرده است.

یافته: علامه طباطبایی بر این باور است که آیه‌ی «فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ إِلَى طَعَامِهِ» نوعی دعوت آشکار به اندیشه و تأمل در عمق فلسفه‌ی وجودی انسان و هدف متعالی آفرینش او محسوب می‌شود (نوری طبرسی، ۱۳۱۹: ۵۴/۲). در این بیان قرآنی، طعام نه فقط به معنای غذای ظاهری، بلکه به‌عنوان نمادی از نعمت‌های بی‌کران الهی معرفی شده که انسان را به تفکر ژرف در نظام خلقت و هدف نهایی هستی فرا می‌خواند. این تمرکز بر طعام، فرصتی برای بازشناسی دستاوردها و برکات الهی فراهم می‌کند تا انسان به تأملی عمیق‌تر درباره‌ی مسیر کمال خویش پردازد. از این منظر، نشانه‌های موجود در طعام، انسان را به سوی هدف والای آفرینش، یعنی نزدیکی به ذات پروردگار و نیل به کمال مطلق، هدایت می‌کند (طباطبایی، ۱۳۹۴: ۱۳۱/۲۰).

تحلیل و بررسی

۱. تحلیل آیه بر اساس نظام علت و معلولی

یافته: علامه طباطبایی آیه‌ی «فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ إِلَى طَعَامِهِ» را نمادی از نظام علت و معلولی در هستی می‌داند. تحلیل: این نگاه علامه طباطبایی ریشه در فلسفه‌ی اسلامی دارد که بر اساس اصل توحید افعالی، همه‌ی پدیده‌های هستی را تحت اراده‌ی الهی می‌داند (سهروردی، ۱۳۹۰: ۶۷). خوراک انسان از خاک، آب و نور خورشید شکل

می‌گیرد و این روند بیانگر نظم دقیق و هماهنگی جهان هستی است. علامه طباطبایی با طرح این دیدگاه، انسان را به تأمل در سلسله علل و معلول‌ها فرا می‌خواند تا از این راه به یگانگی خالق جهان دست یابد (طباطبایی، ۱۳۹۴: ۲۰/۱۲۵).

۲. بعد مادی و معنوی طعام

یافته: طعام مادی مقدمه‌ای برای درک ابعاد معنوی نعمت‌های الهی است. تحلیل: این نظر علامه طباطبایی بر پایه اصل تناسب و هم‌خوانی میان جهان مادی و جهان معنوی، که در عرفان و فلسفه اسلامی جایگاه ویژه‌ای دارد، شکل گرفته است (قشیری، ۱۳۸۸: ۱۲۱). غذا در معنای مادی خود، نمودی از مواهب الهی است که انسان را به اندیشه در ابعاد معنوی همچون معرفت، ایمان و رستگاری فرا می‌خواند. این دیدگاه، ذهن انسان را از حصار امور دنیوی رها کرده و او را به جستجوی تعالی روحی و کمال معنوی ترغیب می‌کند (طباطبایی، ۱۳۹۴: ۲۰/۱۲۷).

۳. دعوت به تأمل در آفرینش و مسئولیت انسان

یافته: آیهی مورد نظر حاوی پیامی عمیق و اندیشمندانه است که انسان را به تفکر در پیوندهای ظریف و شگفت‌انگیز زنجیره‌ی آفرینش فرا می‌خواند. این تأمل نه تنها انسان را به شناخت عظمت خالق و حکمت نهفته در نظام هستی هدایت می‌کند، بلکه او را به درک جایگاه خود در این سامانه‌ی بی‌نظیر و پذیرش مسئولیت‌هایش نسبت به نعمت‌های بی‌شمار الهی تشویق می‌نماید (طریحی، ۱۳۲۰: ۱۴۶/۲).

تحلیل: این یافته با تأکید قرآن کریم بر شکر نعمت همسو است (لقمان / ۲۰). علامه طباطبایی معتقد است که تأمل در طعام، انسان را به قدردانی از نعمت‌های الهی وادار می‌کند. این قدردانی، نه تنها در بعد مادی، بلکه در بعد معنوی نیز باید نمود داشته باشد، به گونه‌ای که انسان از نعمت‌های الهی در مسیر کمال و قرب الهی استفاده کند (طباطبایی، ۱۳۹۴: ۲۰/۱۲۹).

۴. بعد عرفانی طعام

یافته: طعام مادی نمادی از تغذیه‌ی معنوی روح است. (طبرسی، ۱۳۸۶: ۲۵۶/۱) تحلیل: این نگاه علامه طباطبایی بر اساس عرفان اسلامی است که بر تغذیه‌ی روح تأکید دارد. همان‌گونه که بدن به طعام مادی نیاز دارد، روح نیز به طعام معنوی مانند ذکر الهی، عبادت و دانش نیازمند است. علامه طباطبایی با این تحلیل، آیهی مذکور را به عنوان نمادی از ارتباط بین عالم مادی و معنوی مطرح می‌کند (حسینی، ۱۳۹۸: ۹۲).

۵. فلسفه‌ی وجود و هدف آفرینش

یافته: آیهی «فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ إِلَى طَعَامِهِ» دعوتی به تفکر در فلسفه‌ی وجود و هدف آفرینش انسان است. تحلیل: این دیدگاه به طور کامل با رویکرد عمیق فلسفی علامه طباطبایی نسبت به قرآن هماهنگی دارد. ایشان بر این باور است که قرآن کریم نه صرفاً متنی مقدس برای انجام عبادات و امور معنوی، بلکه اثری جامع و فراگیر است که انسان را دعوت به تأملات فلسفی درباره‌ی ذات هستی، حقیقت وجود و غایت آفرینش می‌کند. علامه طباطبایی قرآن

را منبعی بی‌بدیل برای کشف رازهای نهفته در جهان هستی می‌دانست و بر این اصل تأکید داشت که این کتاب آسمانی به عنوان راهنمایی جامع، باید انسان‌ها را ورای عبادات ظاهری، به تفکری ژرف و معنوی در باب سوال‌های بنیادین زندگی هدایت کند (حسینی، ۱۳۹۸: ۹۵). طعام، این نعمت بی‌همتای الهی، نه تنها وسیله‌ای برای تأمین نیازهای جسمانی انسان به شمار می‌آید، بلکه به عنوان نمادی شگرف از بخشش و لطف پروردگار، او را به تفکری عمیق و ژرف‌تر درباره غایت نهایی زندگی می‌کشانند. این توجه و تأمل می‌تواند انسان را به سوی مسیر کمال، رشد روحانی و نهایتاً تقرب به ذات الهی هدایت کند، مسیری که در آن هر لقمه از نعمت‌های خداوند، یادآور هدف والای آفرینش است (طباطبایی، ۱۳۹۴: ۱۳۱/۲۰).

نتیجه‌گیری از تحلیل:

آیه «فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ إِلَى طَعَامِهِ» در نگاه علامه طباطبایی، به مثابه فراخوانی همه‌جانبه برای اندیشه در گستره‌های مادی، معنوی، فلسفی و عرفانی هستی تلقی می‌شود. این آیه نه تنها به جنبه مادی خوراک انسان اشاره دارد، بلکه انسان را به تأملی عمیق‌تر در نظام دقیق آفرینش، توجه به وظایفش در برابر نعمت‌های الهی و اهمیت تغذیه معنوی روح فرا می‌خواند. تحلیل‌های علامه بر پایه اصول فلسفی و عرفانی اسلام، این آیه را به گنجینه‌ای ارزشمند برای فهم گسترده‌تر و ژرف‌تر پیام‌های قرآن کریم بدل ساخته است.

دیدگاه علامه طباطبایی درباره وجوه تفسیری آیه

علامه طباطبایی در تفسیر المیزان، آیه «فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ إِلَى طَعَامِهِ» را با نگرشی چندسویه از جنبه‌های مادی، معنوی، فلسفی و عرفانی بررسی کرده است. او بر این باور است که این آیه دعوتی فراگیر به تأمل در نظام شگفت‌انگیز آفرینش و نعمت‌های بی‌کران الهی محسوب می‌شود (راغب اصفهانی، ۱۳۹۰: ۴۷).

۱. بعد مادی طعام

علامه طباطبایی در ابتدا به جنبه مادی غذا توجه می‌کند و آن را نمادی از نعمت‌های خداوند معرفی می‌کند؛ نعمتی که انسان باید درباره آن تأمل کند. او بیان می‌کند که غذای انسان از ترکیب خاک، آب و نور خورشید شکل می‌گیرد، و این روند خود نشانه‌ای از نظام پیچیده و هماهنگ جهان هستی است که تمامی اجزای آن تحت اراده‌ی الهی قرار دارد (طباطبایی، ۱۳۹۴: ۱۲۵/۲۰).

۲. بعد معنوی طعام

و او با اشاره به جنبه‌های معنوی غذا، آن را پیش‌زمینه‌ای برای درک و شناخت نعمت‌های الهی معرفی می‌کند. غذا تنها یک نیاز جسمانی نیست، بلکه راهی است برای تأمل در عظمت آفریدگار. انسان از طریق توجه به جنبه‌های مادی غذا می‌تواند به حقیقت‌های عمیق‌تری دست یابد و این آگاهی، زمینه‌ای برای پرورش روح و رسیدن به کمال معنوی فراهم می‌آورد (طباطبایی، ۱۳۹۴: ۱۲۷/۲۰).

۳. دعوت به تأمل در آفرینش

علامه طباطبایی این آیه را به مثابه دعوتی برای اندیشیدن در پیوندهای شگفت‌انگیز نظام آفرینش تعبیر می‌کند. او بر این باور است که آیه انسان را به تفکر در ساختار دقیق آفرینش و ارج نهادن به نعمت‌های بی‌پایان الهی سوق می‌دهد. طعام به عنوان یکی از مهم‌ترین نعمت‌ها، جلوه‌ای از وظیفه بشر در بهره‌گیری سنجیده و مسئولانه از عطایای الهی به شمار می‌آید (طباطبایی، ۱۳۹۴: ۱۲۹/۲۰).

۴. بعد عرفانی و فلسفی

از دیدگاه عرفانی و فلسفی، علامه طباطبایی به غذای جسمانی به عنوان نمادی برای تغذیه معنوی روح اشاره می‌کند. او بر این باور است که همان‌طور که جسم انسان برای ادامه حیات به غذا نیازمند است، روح نیز با دانش، ایمان، و یاد خدا به کمال می‌رسد. این نگاه عمیق به آیه، خواننده را به تأمل در فلسفه هستی و هدف از آفرینش انسان فرا می‌خواند (طباطبایی، ۱۳۹۴: ۱۳۱/۲۰).

۵. پیام نهایی آیه

علامه طباطبایی در تفسیر خود، پیام اصلی آیه را دستیابی به کمال و تقرب به خداوند می‌داند. از نگاه او، طعام نمادی از نعمت‌های الهی است که انسان را به تفکر و اندیشه در هدف غایی آفرینش هدایت می‌کند؛ هدفی که در نهایت به کمال معنوی و نزدیکی به پروردگار ختم می‌شود (طباطبایی، ۱۳۹۴: ۱۳۳/۲۰).

نتیجه‌گیری از دیدگاه علامه طباطبایی

علامه طباطبایی با نگاهی ژرف و همه‌جانبه، آیه «فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ إِلَى طَعَامِهِ» را مورد بررسی قرار داده و آن را به یکی از منابع ارزشمند برای فهم پیام‌های قرآن تبدیل می‌کند. ایشان این آیه را نه تنها دعوتی به تأمل در نظام پیچیده آفرینش می‌بیند، بلکه بر اهمیت مسئولیت انسان در قبال نعمت‌های خداوند و نقش اساسی تغذیه معنوی روح نیز تأکید می‌ورزد.

جدول ۱. نظرات متنوع در تفسیر آیه و تفاوت‌های تاکید

منبع	نکته مهم	دیدگاه اصلی	مفسر
تفسیر المیزان، ج ۱۵	نگاه به نعمت‌ها منجر به شناخت خدا می‌شود	تأمل معرفتی و تربیتی	علامه طباطبایی
التفسیر، طبری، بیضاوی	نعمت‌ها حافظ در راه شناخت و قدردانی	تأمل ظاهری و شکری	ابن عباس و مفسران قدیم
تفسیر نمونه	نگاه به نعمت برای تقویت رابطه با خدا	ابعاد عبادی و اخلاقی	مکارم شیرازی

تفسیرهای دیگر و نظرات علامه

علامه در تفسیر ارزشمند خود بر این حقیقت تأکید دارد که مشاهده نعمت‌ها تنها به معنای نگرستن به جنبه‌های ظاهری و سطحی آنها نیست؛ بلکه هر انسان آگاه و جویای حقیقت باید عمیق‌تر بیندیشد و با دقت و تأمل در ذات و جوهر این نعمت‌ها، به معانی والاتر و ارزش‌های نهفته در پس ظاهر دست پیدا کند. او به‌ویژه تأکید می‌نماید که این نوع تأمل دقیق و ژرف در نعمت‌های الهی، خود یکی از مسیرهای برجسته برای عبور از سطحی‌نگری و دستیابی به حقایق پنهان است که انسان را از محدودیت‌های ظاهری فراتر برده و دیدگاهی جامع‌تر نسبت به خلقت و هستی فراهم می‌آورد.

از سوی دیگر، آیت‌الله مکارم شیرازی نیز با بهره‌گیری از نگاه عقلانی و زیباشناسانه، بر ارزیابی آیات الهی از چشم‌اندازی متفاوت تأکید می‌کند. ایشان معتقد هستند که توجه به اموری مانند غذایی که انسان روزانه مصرف می‌کند نه تنها جنبه‌ای مادی ندارد، بلکه فرصتی گران‌بها برای تعمق در نشانه‌های خداوند است. ایشان چنین توضیح می‌دهند که تفکر درباره فرآیند پیدایش، رشد و تکامل غذاها، انسان را با نیازمندی‌های ذاتی و عجز او در برابر قدرت بی‌پایان خداوند آشنا می‌کند و دریچه‌ای تازه برای شناخت آفرینش الهی و پیوند میان انسان و مبدأ هستی گشوده می‌شود. (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴: ۳۲۰/۱). این دیدگاه با نظر علامه در تفسیر معنای تربیتی و معرفتی این آیه هم‌راستا است.

وجوه دیگر و نظرات تطبیقی

علامه تنها کسی نیست که بر اهمیت مشاهده و تفکر در نعمت‌های الهی تأکید کرده است، بلکه علمای برجسته دیگری نیز این موضوع را مورد توجه قرار داده‌اند. یکی از این بزرگان، آیت‌الله مکارم شیرازی است که معتقد است اندیشیدن در غذای انسان، مسیری ارزشمند برای شناخت نعمت‌های خداوند و درک بزرگی او به شمار می‌آید (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴: ۳۲۰/۱). این نظرات، در راستای نظرات علامه طباطبایی، بر اهمیت روحانی و معرفتی این آیه تأکید دارند.

نتیجه‌گیری

آیه «فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ إِلَى طَعَامِهِ» از دیدگاه علامه طباطبایی در تفسیر المیزان، فراخوانی همه‌جانبه به تفکر درباره ابعاد مادی، معنوی، فلسفی و عرفانی هستی به شمار می‌آید. بررسی جنبه‌های تفسیری این آیه نشان می‌دهد که علامه طباطبایی طعام را فراتر از یک نیاز مادی، به عنوان نمادی از نظام منظم آفرینش و جلوه‌ای از نعمت‌های بی‌پایان الهی تبیین کرده است.

نتایج تحقیق حاکی است از اینکه این آیه به مفاهیم زیر اشاره دارد:

نظام علت و معلولی: دعوت به تعمق در زنجیره پیچیده علل و معلول‌هایی که تمامی آن‌ها تحت اراده و مدیریت الهی قرار دارند.

بعد مادی و معنوی طعام: درک جنبه‌های مادی طعام به منزله مقدمه‌ای برای شناخت نعمت‌های معنوی و زمینه‌ای برای تعالی روح انسان.

مسئولیت انسان: این آیه انسان را ترغیب می‌کند تا ضمن شکرگزاری نسبت به نعمت‌های الهی، از آن‌ها به گونه‌ای مسئولانه برای نیل به کمال استفاده کند.

بعد عرفانی و فلسفی: طعام به عنوان نمادی برای تغذیه روح و تأمل در معنا و هدف آفرینش مطرح است و تأمل در آن دریچه‌ای به سوی فهم فلسفه وجود می‌گشاید.

ارزیابی این ابعاد نشان می‌دهد که علامه طباطبایی با نگرشی ژرف‌بینانه و چندلایه، آیه «فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ إِلَى طَعَامِهِ» را به منبعی غنی برای دریافت پیام‌های قرآن کریم تبدیل کرده است. این پژوهش نه تنها در فهم گسترده‌تر از این آیه موثر است، بلکه می‌تواند راهگشای مطالعات عمیق‌تر در زمینه تفسیر قرآن و اندیشه اسلامی باشد.

پیشنهادهای برای تحقیقات آینده

با در نظر گرفتن نتایج این پژوهش و خلأهای موجود در مباحث مطرح‌شده، مناسب خواهد بود که تحقیقات آینده بر مطالعه دقیق‌تر و گسترده‌تر ابعاد تفسیری آیه «فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ إِلَى طَعَامِهِ» تمرکز کنند. به‌طور خاص، پیشنهاد می‌شود توجه ویژه‌ای به جنبه‌های زیر معطوف شود.

بررسی تطبیقی در تفاسیر دیگر:

مطالعه تطبیقی میان دیدگاه علامه طباطبایی و سایر مفسران برجسته قرآن، همچون فخر رازی، ابن کثیر و طبری، زمینه‌ای مناسب برای درک عمیق‌تر و گسترده‌تر این آیه فراهم می‌آورد. چنین بررسی‌ای قادر است روشن کند که هر یک از این مفسران چگونه جنبه‌های مادی، معنوی، فلسفی و عرفانی آیه را تحلیل و تفسیر کرده‌اند و به چه شیوه‌ای به ابعاد مختلف آن پرداخته‌اند.

تحلیل عرفانی با تکیه بر منابع عرفانی:

با در نظر گرفتن جنبه‌های عرفانی آیه مورد نظر، توصیه می‌شود که پژوهش‌های آتی به طور جامع‌تری بر این بعد تمرکز کرده و آن را با استفاده از منابع معتبر عرفانی، نظیر آثار مولانا، اندیشه‌های ژرف ابن عربی و نوشته‌های عارفانه قشیری، مورد بررسی قرار دهند. توجه ویژه به این موضوع می‌تواند زمینه‌ای مناسب برای روشن کردن ارتباط میان تغذیه جسمانی و تعالی بخشیدن به روح در بُعد معنوی فراهم آورد و همچنین نمایی دقیق‌تر از پیوند میان این دو سطح از نیازهای انسانی ارائه دهد.

کاربرد آموزشی آیه در برنامه‌های تربیتی:

آیه‌ی «فلینظر الإنسان إلى طعامه» قابلیت آن را دارد که به عنوان یک ابزار ارزشمند در زمینه‌ی آموزش تربیتی و اخلاقی به کار گرفته شود. این آیه، علاوه بر دعوت به تأمل و اندیشه در مورد نعمت‌های الهی، می‌تواند زمینه‌ای مناسب برای آموزش مفاهیم عمیق‌تر در قالب برنامه‌هایی باشد که هدف آن تقویت بصیرت انسانی، ایجاد شکرگزاری نسبت به نعمات و افزایش مسئولیت‌پذیری در مواجهه با منابع طبیعی است. توصیه می‌شود پژوهشگران و متخصصان حوزه‌ی آموزش، تحقیقات آینده را به طراحی برنامه‌های آموزشی مبتنی بر مضمون این آیه اختصاص دهند تا بتوانند مفاهیم نهفته در آن را به شیوه‌ای عملی و کاربردی در زندگی روزمره افراد جا بیندازند و مسیر تحول فکری و اخلاقی جامعه را تسهیل کنند.

بررسی فلسفی با تکیه بر حکمت متعالیه:

با توجه به دیدگاه فلسفی عمیق علامه طباطبائی، پیشنهاد می‌شود که پژوهش‌های آینده با تمرکز بر تفسیر این آیه از منظر حکمت متعالیه انجام شوند و آثار برجسته متفکرانی همچون ملاصدرا به عنوان منابع اصلی در این مسیر مورد واکاوی قرار گیرند. چنین تحقیقی قادر خواهد بود تا ارتباط میان مفهوم طعام و فلسفه‌ی وجود را با جزئیات بیشتر و عمق بیشتری بررسی کرده و به جنبه‌های پنهان و معانی گسترده‌تر این موضوع پرداخته شود. تحلیل اجتماعی و اخلاقی آیه:

این آیه را می‌توان به عنوان الگویی اخلاقی و اجتماعی برای شکرگزاری از نعمت‌های الهی و پذیرش مسئولیت‌های انسانی مورد توجه قرار داد. توصیه می‌شود که در پژوهش‌های آینده، جنبه‌های اجتماعی و اخلاقی این آیه به طور جامع تحلیل شوند و راهکارهایی عملی برای بهره‌گیری از مفاهیم آن در جامعه تدوین و ارائه گردد. بررسی آیه در زمینه‌ی علوم طبیعی:

با توجه به اشاره‌ی آیه به موضوع طعام و روند شکل‌گیری آن، پیشنهاد می‌شود تحقیقات آینده به بررسی پیوند این آیه با علوم طبیعی از جمله زیست‌شناسی، کشاورزی و علم تغذیه معطوف شود. چنین پژوهشی می‌تواند روشن سازد که قرآن کریم چگونه با رویکردی پیشگامانه به مفاهیم علمی پرداخته و زمینه‌های تازه‌ای برای فهم ارتباط میان دین و علم فراهم ساخته است.

منابع

۱. قرآن کریم
۲. ابن کثیر، اسماعیل ابن عمر، (۱۳۸۰)، تفسیر القرآن العظیم، انتشارات دارالکتب العلمیه.
۳. حسینی، سید مرتضی، (۱۳۹۸)، عرفان و فلسفه در تفسیر قرآن، انتشارات بوستان کتاب.
۴. راغب اصفهانی، حسین بن محمد، (۱۳۹۰)، مفردات فی غریب القرآن، حسین خداپرست (مترجم)، نشر نوید اسلام.

۵. زرقي، م، (۱۳۸۹)، روش‌های تفسیر قرآن، انتشارات دانشگاه تهران.
۶. سهروردی، شهاب‌الدین یحیی، (۱۳۹۰)، حکمت اشراق، انتشارات هرمس.
۷. طباطبائی، محمد حسین، (۱۳۹۴)، المیزان فی تفسیر القرآن، دفتر انتشارات اسلامی.
۸. طبری، محمد بن جریر، (۱۳۷۵)، جامع البیان فی تفسیر القرآن، انتشارات دارالمعرفه.
۹. طبرسی، فضل بن حسن، (۱۳۸۶)، مجمع البیان، کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان.
۱۰. طریحی، فخرالدین، (۱۳۰۲)، مجمع البحرین، کارخانه مشهدی محمد تقی.
۱۱. فخر رازی، محمد، (۱۳۷۸)، مفاتیح الغیب، انتشارات دار احیاء التراث العربی.
۱۲. قشیری، ابوالقاسم عبدالکریم، (۱۳۸۸)، رساله‌ی قشریه، انتشارات علمی و فرهنگی.
۱۳. موسوی، محمد، (۱۳۹۵)، روش‌شناسی تفسیر المیزان، انتشارات پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
۱۴. موسوی، محمد، (۱۳۹۹)، تفسیر فلسفی قرآن، رویکردی نوین، انتشارات پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
۱۵. نوری طبرسی، میرزا حسین، (۱۳۱۹)، مستدرک الوسائل، موسسه آل البيت، تهران.